

MADL, Claire, PÍŠA, Petr a Michael WÖGERBAUER. *BUCHWESEN IN BÖHMEN 1749 – 1848. Kommentiertes Verzeichnis der Drucker, Buchhändler, Buchbinder, Kupfer- und Steindrucker*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2019. ISBN 978-3-447-11297-0.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.2.10>

V roku 2008 vyšla v edícii *Beiträge zum Buchwesen in Österreich* kniha *Buchwesen in Wien 1750 – 1850* – komentovaný súpis knihtlačiarov, kníhkupcov, vydavateľov, rytcov a iných viac či menej významných postáv mediálnej kultúry mesta. Viedenský vyda-

vateľský a kníhkupecký život mal mnoho presahov a prepojení nielen v rakúskej časti monarchie, ale v mnohých aspektoch sa prelínal s priestorom uhorskej knižnej kultúry. Nie je teda potrebné zdôrazňovať, akou oporou je takáto komplexná biografická, topografická a prosopografická databanka pre tých, ktorí sa zaoberajú dejinami vydavateľstva, knižného obchodu, cenzúry alebo si jednoducho len potrebujú preveriť, doplniť informácie o osobnostiach, firmách, vlastníkoch, založení podniku, o jeho sťahovaní alebo o ukončení činnosti.

Spomenutá edícia priniesla od vydania lexikónu niekoľko ďalších monografických diel, výsledkov výskumov knižnej kultúry a v jej rámci sa ako 11. zväzok objavil komentovaný súpis tlačiarov, kníhkupcov, kníhviazačov, medirytcov a kameňorytco v Čechách zachytávajúci obdobie takmer jedného storočia.

Výskum dejín knižnej kultúry v Čechách má silné inštitucionálne zázemie nielen v tradičných inštitúciách (Národní knihovna, Strahovská knihovna, Knihovna AV ČR v. v. i.). V súčasnosti ním je aj Ústav pro českou literaturu AV ČR v. v. i. Jeho Oddelenie pre výskum literárnej kultúry sa koncentruje na sociológiu literatúry v českých krajinách od osvietenstva po súčasnosť, na ekonomické a sociálne kontexty literárnej komunikácie, dejiny literárnych inštitúcií, historické premeny autorstva, distribúcie textu a čítania, na vývoj populárnych žánrov a podobne. Už známymi výsledkami výskumu sú o. i. antológia z dejín myslenia o cenzúre *Nebezpečná literatura?* (Praha, 2013) alebo dvojzväzková kolektívna monografia *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749 – 2014* (Praha, 2015).

Ústav pro českou literaturu už takmer 70 rokov buduje súbor databáz *Česká literární bibliografie*. Recenzovaná publikácia je ambicióznym projektom topografie českého knižného obchodu, zachytávajúcím na bežná 500 stranách takmer 1000 firiem a jednotlivcov. Takýto výstup nevznikne počas niekoľkých rokov trvania projektu, ale má svoju hlbokú tradíciu tvorenú prácami niekoľkých generácií bibliografov a historikov počnúc Jozefom Jungmannom (*Historie literatury české, 1849*). Výsledkom tejto tradície je séria hodnotných bibliografických diel a príručiek. Aktuálny výskum z nej ťaží a prehľbuje ju v kvalitatívne nových možnostiach digitálnych databáz (*Knihopis.cz*).

Tradičné bibliografické výstupy majú svoje hranice a obmedzenia. Nezachytávajú mnoho anonymných alebo jednolistových tlačí, brožúr či letákov. Nezachytávajú diela bez bibliografických údajov. V slepom uhle bibliografickej metódy sa však skrývajú aj aktéri a podniky: kníhviazači, majitelia požičovní, drobní a podomoví obchodníci, antikvárnici a iné, na prvý pohľad marginálne, postavy. Nasvietenie tohto slepého uhla je možné, ako ukazujú zostavovatelia lexikónu, prostredníctvom obsiahleho archívneho výskumu administratívnych prameňov zachytávajúcích napríklad žiadosti o privilégia a ich udeľovanie, vyšetrowanie priestupkov, záznamy o prechode jestvujúcich firiem na nových vlastníkov, záznamy o presadzovaní predpisov viedenskej centrálnej správy alebo cenzorských kauzách. Výskum bol uskutočnený nielen v centrálnych viedenských a pražských archívoch, v pozostalostiach historikov, ktorí sa zaoberali dejinami knižnej kultúry (Jozef Volf, Jan Thon, Eduard Šebesta), ale napríklad aj v *Deutsche Buch- und Schriftmuseum* a v zachovaných vydavateľských archívoch významných európskych kníhkupeckých firiem 18. a 19. storočia (*Gebauer & Schwetschke* v Halle, *Société typographique de Neuchâtel*).

Takýto výskum odhaľuje okrem iného, že uzavretosť českého knižného trhu je relatívna a vzťahuje sa predovšetkým k mobilite firiem. Prekvapivo mnohí aktéri prišli predovšetkým do Čiech z nemeckých krajín. České firmy hľadali napojenia predovšetkým na knižnú metropolu v Lipsku. Ukazuje sa tiež, že interakcia českého a moravsko-sliezského knižného obchodu bola až do prvej polovice 19. storočia zanedbateľná. Knihtlačiarске a kníhkupecké podniky gravitovali najmä k svojim regionálnym centráam a boli napojené na nadregionálne centrá.

Metodika tvorby záznamov zodpovedá tej, ktorá bola použitá pri tvorbe vyššie spomenutého viedenského lexikónu. Jeho topografický záber je však oveľa širší – presahuje rámec hlavného mesta a zachytáva celé územie Čiech. Knižní profesionáli pôsobiaci mimo Prahy tvorili hierarchickú sieť aktérov zabezpečujúcich tlačiarenskou produkciou občanov regiónu. Ako zdôrazňujú zostavovatelia, bola to v skúmanom období neustále sa zhŕšťujúca štruktúra a stala sa jedným z predpokladov mobilizácie národného hnutia. V porovnaní s viedenským slovníkom mali zostavovatelia ešte jednu náročnú ambíciu. Zachytávajú v miere, v akej im to umožnili zachované pramene, kníhviazačov pôsobiacich na vidieku. Hoci ich význam nemožno preceňovať, mali právo predávať, čo zviazali, a to im umožňovalo viesť malé antikvariáty, v niekoľkých prípadoch dokonca aj hodnotné kníhkupectvá. Hranica medzi touto sférou a tým, čo označujeme ako knižný obchod, je imaginárna.

Lexikón má tri hlavné časti: firmy, aktéri a topografický register. Záznam o podniku obsahuje jeho oficiálne meno (spravidla je to meno jeho vlastníka) a jeho doménu (knihtlačiarstvo, kníhviazačstvo, kníhkupectvo, vydavateľstvo a pod.). Nasledujú všetky dostupné dáta o existencii podniku: miesto pôsobenia, alternatívne označenie, údaje o aktéroch pôsobiacich v podniku, údaje o predchodcoch a nasledovníkoch firmy s dostupnými časovými údajmi o prechodoch podniku medzi vlastníkmi. Záznam obsahuje stručné dejiny podniku a charakteristiku sortimentu. Uvádza aj dostupné informácie o komisionároch, nakladateľských katalógoch a inzercii. Nechýbajú odkazy na pramene.

V časti Aktéri obsahujú záznamy mená (prípadne varianty mien) osôb s ich biografickými údajmi, charakteristiku ich činnosti, role a dobu, počas ktorej pôsobili v podniku na území Čiech. Záznam prináša komentár s mimoprofesionálnymi a dostupnými prosopografickými informáciami i krížové prepojenia na iných aktéroch.

Lexikón takto presahuje sociálnu skupinu vlastníkov firiem, aby zachytil a zdokumentoval široké sociálne spektrum tvorené faktormi, tovarišmi, učňami, pomocnými robotníkmi, poslíkmi a iným personálom. Okrajové osoby sú neraz jedinou stopou zachytávajúcou existenciu určitej firmy. Autori záznamov upozorňujú, že tieto na prvý pohľad možno banálne dáta môžu prispieť k rekonštrukcii životnej dráhy knižných profesionálov, nasvietiť mobilitu a migrácie a byť bázou pre rekonštrukciu sociálnych dejín remesla a narastajúceho privátneho sektoru.

Tretia časť – topografický register – spája obe predchádzajúce časti tak, že integruje všetky získané dáta prostredníctvom miest ich pôsobenia s plnohodnotným odkazovým aparátom na normy písania mien a pod.

Faktografia je v historiografii nevyhnutnou bázou produkcie syntéz. Produktom výskumu tak nie je len samotný lexikón ako monumentálna faktografická opora, ale aj syntetické dielo z dielne autorov tohto lexikónu *Na cestě k „výborně zřízenému kníhkupec-*

tví“ (Praha, 2019) o protagonistoch, podnikoch a sieťach knižného obchodu v Čechách (1749 – 1848). Zachytáva sto rokov vývoja knižného obchodu v prierezových a prípadových štúdiách o jeho fenoménoch alebo charakteristických javoch integrovaných a interpretovaných v kultúrnych a ekonomických súvislostiach európskeho knižného trhu. Český knižný trh je tu križovatkou, priestorom, na ktorom sa stretávajú aktuálne duchovné prúdy, udalosti i kultúrne praktiky a tie sú zároveň prostredníctvom tlače sami rozširované a formované v daných ekonomických nastaveniach a v podmienkach dozoru a disciplinizácie. Lexikón i monografia tak ideálne prezentujú, ako faktografia stimuluje tvorbu hlbších sociokultúrnych interpretácií a aktualizácií historického vedomia v intenciách hľadania neustále sa vyvíjajúcej historickej „pravdy“.

Ivona Kollárová
(Historický ústav SAV, Bratislava)